

Κωδ. Ναν. 125 :

- I. Ὁμιλία πρὸς τοὺς ἀγροίκως τὴν θεϊαν Γρα-
φὴν διασύροντας φ. 1 - 4
- II. Πρὸς τοὺς ἑλληνίζοντας καὶ τοὺς τὰ θεῖα μι-
στήρια βεβηλοῦντας, καὶ ὅτι οὐ δεῖ προσέχειν τοῖς πολ-
λοῖς ἀσεβέσιν οὓσιν, ἀλλὰ τοῖς εὐσεβέσιν, κἄν ὀλίγοι
ᾧσι φ. 5 - 9
- III. Περὶ τῆς ἐκ τῶν Γραφῶν ὠφελείας, καὶ ὅτι
οὐκ αἵτιοι οἱ ταύτας συγγραψάμενοι τῆς ἀσαφείας, ἀλλ'
ἢ ἡμετέρα ἀμάθεια καὶ ἀμέλεια, καὶ περὶ διδασκάλων φ. 10 - 19
- IV. Λόγοι δογματικοί. Λόγος α', ὅτι ἔστι Θεός
καὶ ὅτι εἷς ἔστι καὶ οὐ πολλοὶ καὶ ὅτι Λόγον καὶ
Πνεῦμα ἔχει αὐτῷ ὁμοούσια καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν
ἔχοντα καὶ περὶ φύσεως καὶ προσώπων φ. 21 - 33
- V. Λόγος β', περὶ τῆς θείας δημιουργίας καὶ τῆς
τῶν πρωτοπλάστων παραβάσεως καὶ περὶ εἰκόνοσ φ. 34 - 41
- VI. Λόγος δ' ¹⁾, περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνσάρκου
οἰκονομίας φ. 41 - 53
- VII. Λόγος ε', ἔτι περὶ τοῦ Κυρίου ἐνσάρκου οἰκο-
νομίας . . . καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ κοινῆς
ἀναστάσεώς τε καὶ ἀποκαταστάσεως φ. 54 - 68
- VIII. Παραλειπόμενον τῷ αὐτῷ λόγῳ φ. 68 - 71
- IX. Πρὸς Διονύσιον ἱερομόναχον τὸν ἀναχωρητὴν φ. 72 - 80
- X. Πρὸς τὸν αὐτὸν φ. 81 - 98
- XI. Περὶ τῆς τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Σαρακη-
νῶν πίστεως φ. 98 - 114
- XII. Κατὰ Μονοφυσιτῶν φ. 114 - 123
- XIII. Περὶ Καρτανιτῶν αἰρετικῶν φ. 124 - 125
- XIV. Περὶ τῆς τῶν Καρτανιτῶν αἰρέσεως φ. 125 - 140
- XV. Πρὸς Λατίνους ἀρμόσειε δ' ἂν καὶ κατὰ
Ἀρειανῶν καὶ Σαρακηνῶν βλασφημούντων περὶ τὴν
υἰότητα φ. 141 - 142
- XVI. Ἀπολογία διαλεκτικὴ πρὸς Λατίνους φ. 143 - 145
- XVII. Κατὰ ἀγιοκατηγόρων ἤτοι τῶν κωλυόντων
τοὺς ἀπερχομένους εἰς προσκύνησιν τῶν σεβασμίων
καὶ ἱερῶν τόπων καὶ κατὰ τοῦ Φρά Μαριτὶ Λούτερι φ. 146 - 151

¹⁾ Ὁ τρίτος λόγος δὲν περιέχεται ἐν τῷ κώδικι τούτῳ.

XVIII. Περὶ εἰκόνοσ καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα	φ. 152 - 156
XIX. Λόγοσ ὑπεραπολογητικὸσ τε καὶ ἠθικὸσ πρὸσ τοὺσ δυσανασχετοῦντασ πρὸσ τὰσ ἕκ τῶν ἔθνῶν ἐπαγομένησ ἡμῖν θλίψεισ καὶ τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν λοιδοροῦντασ	φ. 157 - 160
XX. Πρὸσ Διονύσιον ἱερομόναχον τὸν ἀναχωρητὴν	φ. 160v - 161r
XXI. Ὁμιλία λεχθεῖσα εἰσ τίνοσ τῶν ἀδελφῶν κηδεῖαν	φ. 161 - 166
XXII. Ὑπόμνημα εἰσ τὸ γενόμενον θαῦμα παρὰ τῆσ σεβασμίας καὶ προσκυνητῆσ εἰκόνοσ τῆσ ὑπεραγίας δεσποίνησ ἡμῶν Θεοτόκου τῆσ Κασσιωπαίας	φ. 167 - 171
XXIII. Ὁμιλία εἰσ τῖνα τῶν ρητῶν τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου.	φ. 171 - 180
XXIV. Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεισ. Κεφάλαια πρὸσ τινασ διὰ ταῦτα ἀμφιβάλλοντασ	φ. 181 - 183
XXV. Ἐπιστολαί : Ἀθανασίῳ Ναυπάκτου	φ. 184 - 185
XXVI. Παῖσιῳ Δράμασ	φ. 186
XXVII. Πρὸσ τοὺσ ἐν Βενετίᾳ χαλκογραφεῖσ	φ. 187 - 188
XXVIII. Μακαρίῳ τῷ ποτε Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκησ	φ. 189 - 191
XXIX. Ἰγνατίῳ Ἀντίσσησ	φ. 192 - 204
XXX. Μιχαήλ τῷ καὶ Ἐρμοδώρῳ τῷ φιλοσόφῳ	φ. 205r-v
XXXI. Μανουήλ ἄρχοντι παραμυθητικὴ	φ. 206r-v
XXXII. Δοσιθέῳ Ξανθείασ καὶ Περιθεωρίου	φ. 207 - 208
XXXIII. Κυρίῳ Κυριακῷ πρεσβυτέρῳ	φ. 209r-v
XXXIV. Φιλίππῳ Καλλιγράφῳ	φ. 210r-v
XXXV. Λαυρεντίῳ Ἀθηνῶν ποδαλοῦντι	φ. 211r-v
XXXVI. Καλλίστῳ νεωστὶ χειροτονηθέντι Ἀθηνῶν	φ. 212r
XXXVII. Σωφρονίῳ Χριστιανουπόλεωσ	φ. 212v
XXXVIII. Τοῖσ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μελετίου	φ. 213r
XXXIX. Τοῖσ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σταυρονικήτα	φ. 213v
XL. Περὶ διαφορᾶσ ἔργων	φ. 214v
XLI. Ἐρωτήματα μερικὰ τῆσ Γραμματικῆσ μετὰ τινων σχολίων	φ. 215 - 216
XLII. Σχόλια	φ. 217 - 220
XLIII. Κανόνεσ κατ' ἦχον εἰσ τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν	φ. 221 - 235
XLIV. Κανόνιον εἰσ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν	φ. 236r-v

XLV. Ἀκολουθία ψαλλομένη εἰς τοὺς ὁσίους Πατέρας τοὺς ἐν Στροφάσιν ἀναιρεθέντας	φ. 237 - 240
XLVI. Στιχηρὰ εἰς τὸν ἅγ. Ἀθανάσιον καὶ Κύριλλον Ἀλεξανδρείας	φ. 240 - 242
XLVII. Εἰς τὸν ἅγ. Βλάσιον, ἅγ. Παχώμιον καὶ ἅγ. Στέφανον	φ. 242 - 244
XLVIII. Εἰς Βησσαρίωνα Λαρίσης ἀκολουθία	φ. 245 - 251
XLIX. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἐν ἁγίοις Βησσαρίωνα Λαρίσης	φ. 253 - 257
L. Ἐρμηνεία σύντομος εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν	φ. 258 - 259
LI. Κανόνιον τῶν ὁημάτων	φ. 260v
LII. Τοῦ Ζωνάρᾳ ἐπιτομὴ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ	φ. 261 - 274
LIII. Ἐκ τῶν Πτολεμαϊκῶν, Ἀχαΐας θέσις, Πελοποννήσου θέσις	φ. 278 - 281
LIV. Τῶν τοῦ Παχωμίου λόγων πίναξ ὅδε	φ. 283 - 284
Κῶδ. Nav. 127 :	
I. Κατὰ ἀγιοκατηγόρων ἦτοι τῶν κωλυόντων . . . καὶ κατὰ τοῦ Φρά Μαριτὶ Λούτερι	φ. 133 - 141
II. Περὶ εἰκόνης καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα	φ. 142 - 148
III. Ὀμιλία εἰς τινὰ τῶν ὁητῶν τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου	φ. 149 - 163
IV. Εἰ ἐκ Θεοῦ ὁ θάνατος καὶ πῶς εἰσῆλθε, καὶ εἰ ὄρος ζωῆς καὶ πῶς τινες μὲν μακροημερεύουσι, τινὲς δὲ τὸ ἀνάπαλιν	φ. 164 - 166
V. Λόγος ὑπεραπολογητικὸς τε καὶ ἠθικὸς πρὸς τοὺς δυσανασχετοῦντας κλπ.	φ. 167 - 189
VI. Διονυσίῳ ἱερομονάχῳ τῷ ἀναχωρητῇ	φ. 190r-v
VII. Συναγωγὴ διαφόρων κεφαλαίων ὅτι δεῖ τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ μοναχοὺς κοινῶς βιοῦν κατὰ πάντα καὶ ἀρκεῖσθαι τοῖς ἀναγκαίοις	φ. 191 - 206
VIII. Μακαρίῳ τῷ ποτε Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης	φ. 207 - 212
IX. Κανόνες εἰς Ἀθανάσιον καὶ Κύριλλον Ἀλεξανδρείας	φ. 213 - 219
Κῶδ. Nav. 305 :	
I. Προθεωρία εἰς τὴν Γραμματικὴν	φ. 1 - 2
II. Σχόλια	φ. 3 - 5

III. Γραμματικῆς εἰσαγωγή κατ' ἐπιτομὴν	φ. 6 - 32
IV. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Γραμματικὴν ἐπιτομώτερον ἐκδοθεῖσα καὶ σαφέστερον ὑπὸ τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Ματθαίου τοῦ Καμαριώτου (μετὰ προσθηκῶν τοῦ Ῥουσάνου)	φ. 33 - 70
V. Ἐθνικαὶ διάλεκτοι κατὰ Λεσβῶνακτα	φ. 71 - 74
VI. Τρύφωνος γραμματικοῦ, περὶ τρόπων	φ. 75 - 78
VII. Περὶ λέξεως, τοῦ Φιλοπόπου	φ. 79 - 82
VIII. Περὶ εἰδήσεως στίχων ἐκ διαφόρων παλαιῶν τε καὶ νέων	φ. 83 - 86
IX. Ἡρωδιανοῦ περὶ ἐγκλινομένων καὶ ἐγκλιτικῶν καὶ συνεγκλιτικῶν μορίων	φ. 87 - 94
X. Ἐκ τῶν προλεγομένων τῆς Ῥητορικῆς, κεφ. γ'	φ. 95r-v
XI. Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Ματθαίου τοῦ Καμαριώτου Ῥητορικὴ ἐπιτομή, ἐκ τῶν τοῦ Ἐρμογένους	φ. 96 - 127
XII. Ἐκ τοῦ ὀνομαστικοῦ Ἰουλίου Πολυδεύκου, βιβλ. ζ'	φ. 128 - 135
XIII. Ἰγνατίῳ ἐπισκόπῳ	φ. 160 - 171
XIV. Μιχαὴλ τῷ καὶ Ἐρμοδώρῳ τῷ φιλοσόφῳ	φ. 172 - 173
XV. Περὶ τῆς ἐκ τῶν Γραφῶν ὠφελείας κλπ.	φ. 174 - 188
XVI. Ὑπόμνημα εἰς τὸ γενόμενον θαῦμα παρὰ τῆς σεβασμίας καὶ προσκυνητῆς εἰκόνης τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶς Θεοτόκου τῆς Κασσιωπαίας	φ. 184 - 187
XVII. Μανουὴλ ἄρχοντι παραμυθητικὴ	φ. 188 - 189
XVIII. Δοσιθέῳ μητροπολίτῃ	φ. 190 - 191
XIX. Κυριακῷ πρεσβυτέρῳ	φ. 192r-v
XX. Πρὸς τοὺς ἑλληνίζοντας καὶ τοὺς τὰ θεῖα μυστήρια βεβηλοῦντας κλπ.	φ. 193 - 196
XXI. Ὁμιλία πρὸς τοὺς ἀγροίκως τὴν θεῖαν Γραφὴν διασύροντας	φ. 197 - 201

Οἱ ἐν λόγῳ κώδικες ἔχουσιν ἰδιοχείρως γραφῇ ὑπὸ τοῦ Ῥουσάνου, ὅστις, ὡς ἤδη ἐδείχθη, εἰργάσθη καὶ ὡς ἀντιγραφεὺς τῶν πατερικῶν ἰδία συγγραμμάτων. Περὶ τούτου πείθει καὶ ἡ ἐξῆς ἐν σελίδι 221 τοῦ κώδικος 305 σημείωσις: «Τὸ παρὸν βιβλίον ἔναι τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ εἰς τὰ Κρημνὰ τῶν βουναῖν Ζακύνθου καὶ ἦτουν τοῦ Παχωμίου τοῦ Ῥουσάνου κόπος καὶ ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὄλον καὶ αἰωνία

αὐτοῦ ἢ μνήμη» ¹⁾). Συνάμα δὲ ἀποδεικνύει αὕτη ὅτι οἱ κώδικες ἀνήκον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου Ζακύνθου, εἰς ἣν ἀνήκεν ὡς μοναχὸς ὁ Ῥουσάνος καὶ εἰς ἣν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ περιῆλθον κατὰ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἄλλως τε ἀποδεικνύεται τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ τούτῳ συνταχθεισῶν δύο συμβολαιογραφικῶν πράξεων, περὶ ὧν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐγένετο λόγος. Πρὸς τούτοις δὲ ἔχομεν καὶ ἑτέρας σπουδαιότατας μαρτυρίας ἐκ τοῦ σπουδαιότατου πάντων κώδικος 125, εἰς τὴν 67^v σελίδα τοῦ ὁποῦ ἀναγιγνώσκωμεν: «Τὸ παρὸν βιβλίον εἶναι τῆς μονῆς τοῦ μεγάλου Γεωργίου τοῦ εἰς τὰ Κρημνὰ τῶν βουνῶν Ζακύνθου». Καὶ ἐν τέλει αὐτοῦ σεσημείωται: «Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει τῆς σεβασμίας Μονῆς μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῶν Κρημνῶν καὶ ὅστις τὸ πάρει νὰ ἔχει (sic) τὴν κατάραν τοῦ ἁγίου καὶ τὴν ἰδικὴν μου». Κατὰ ταῦτα καὶ ὁ Mingarelli ἐσημείωσεν ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι τοῦ κώδικος «Erat Monasterii S. Georgii τῶν Κρημνῶν Zacynthi» ²⁾). Τοὺς κώδικας ὅμως τούτους παρέλαβεν, ὡς ἐλέχθη, ἀπὸ τῆς δικαιοῦχου μονῆς ὁ Βενετὸς ναύαρχος Ἰάκωβος Νάνιος, μετενεγκὼν αὐτοὺς εἰς Βενετίαν, ὅθεν καὶ περιῆλθον βραδύτερον ὡς δωρεὰ τῶν Νανίων εἰς τὴν Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην, ἐν τῇ ὁποία φυλάσσονται μέχρι σήμερον.

β') Ὁ 344 κώδιξ τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων, (Ἱερ. ἢ Ἰ.) χαρτ. (0,17 × 0,115) ἐκ φύλλων 182 τοῦ ΙϚ' αἰῶνος ³⁾). Καὶ οὗτος ὡς καὶ οἱ ἐπόμενοι κώδικες Βερολίνοις καὶ Ἀμβροσιανός, οὓς εἶχομεν ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν μετὰ χεῖρας ἔκδοσιν, εἶνε αὐτόγραφοι τοῦ Ῥουσάνου, ὡς ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν ἀσφαλῶς ἐξάγεται ⁴⁾). Ἐν αὐτῷ περιέχονται:

I. Παχωμίου μοναχοῦ, λόγοι δογματικοὶ (ἦτοι: λόγος α' φ. 1^r - 31^v, β' 32^r - 56^r, γ' 56^v - 75^v, δ' 76^r - 109^v καὶ ε' 110^r - 150^v) φ. 1 - 150

II. Λύσεις διάφοροι κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν φ. 151^r - 165^v

III. Μηνὶ Σεπτεμβρίου καθ' Ἀκολουθία ψαλλομένη εἰς τοὺς ὁσίους Πατέρας τοὺς ἐν Στροφάσιν ἀναιρε-

¹⁾ Mingarelli, ἐνθ. ἀν. σ. 511.

²⁾ Αὐτόθι σ. 258.

³⁾ Α. Π. Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη τ. I, Πετρούπολις 1891, σ. 379 κέ., πρβλ. καὶ σ. 497.

⁴⁾ Πρβλ. καὶ Α. Π. Κεραμέως, αὐτόθι 497.

θέντας καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς παραπλήσιον τέλος λαχόν-
τας, συντεθεῖσα δὲ παρὰ τοῦ μοναχοῦ Παχωμίου φ. 166r - 179v

IV. Ὅτι μέσος φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας ἐπλαστού-
ρηθη ὁ Ἄδὰμ καὶ διὰ βρώσεως φθαρτὸς γέγονεν φ. 180r - 182r

γ') Ὁ 1617 Phillipp καὶ νῦν Βερολίνειος 214 κῶδιξ (Βερ. ἢ Β.),
χαρτ. (15,4 × 10,2) τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ¹⁾.

Μεταξὺ ἄλλων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων περιέχει καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ
Ῥουσάνου :

I. Παχώμιος μοναχὸς τῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει
ἀγιωτάτη μεγάλη Ἐκκλησία φ. 208r - 210v

II. Μανουὴλ ὁ Γαλησιώτης, τῷ ὀσιωτάτῳ καὶ ἐλ-
λογιμωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Παχωμίῳ φ. 207v

III. Παχωμίου μοναχοῦ, λόγοι δογματικοὶ (ἦτοι :
λόγοι α' φ. 211r - 230v, β' 231r - 245v, γ' 246r -
256r, δ' 256v - 275r καὶ ε' 275v - 298r) φ. 211r - 298r

IV. Λύσεις διάφοροι φ. 299r - 305v

V. Κεφάλαια πρὸς τινὰς διὰ ταῦτα ἀμφιβάλλοντας φ. 306r-v

VI. Πρὸς Παῖσιον Μητροπολίτην Δράμας φ. 331 - 333

VII. Πρὸς τὸν πανιερώτατον Μητροπολίτην
Ναυπάκτου κυρὸν Ἀθανάσιον φ. 333 - 336

δ') Ὁ 290 ἑλληνικὸς κῶδιξ τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης τοῦ
Μιλάνου (Ἀμβρ. ἢ Ἀ), χαρτ. (22 × 14,8), ἐκ φύλλων 264, γραφεὶς τὸν
ΙΓ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Ῥουσάνου, ὡς εἴρηται, καὶ ἄρα οὐχὶ τὸν
ΙΕ', ὡς ὁ Martini καὶ ὁ Bassi ἠμαρτημένως ὑπέλαβον ²⁾. Περιέχει ἀπο-
κλειστικῶς ἔργον τοῦ Ῥουσάνου, πλὴν πατερικῶν τινῶν ἀποσπασμά-
των, κατακεχωρισμένων ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ῥουσάνου πρὸς ἀτομικὴν
χρῆσιν αὐτοῦ, ὡς ἀναφερομένων κυρίως εἰς τὰς αἰρέσεις.

Ἐν αὐτῷ περιέχονται :

I. Περὶ τῶν ἐν τῷ βαπτίσματι τιθεμένων ὀνομά-
των καὶ τῶν μὴ τοιούτων φ. 4v

II. Περὶ ἐξομολογήσεως φ. 6r

III. Περὶ Καρτανιτῶν αἵρετικῶν φ. 41v - 43v

IV. Καλλίστῳ νεωστὶ χειροτονηθέντι Ἀθηνῶν φ. 56v

¹⁾ *W. Studemund und L. Cohn*, Uezeichnis der griechischen Hand-
schriften, τ. XI, Berlin 1890, σ. 93.

²⁾ *Aemidius Martini et Dominicus Bassi*, Catalogus codicum graecorum
Bibliothecae Ambrosianae, τ. I, Mediolani 1906, σ. 319—325.

V. Τοῖς ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μελετίου	φ. 57r
VI. Τοῖς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σταυρονικήτα	φ. 57v
VII. Σωφρονίῳ Χριστιανουπόλεως .	φ. 58v - 59r
VIII. Κανόνες κατ' ἦχον	φ. 149r - 170v
IT. Πρὸς Διονύσιον ἱερομόναχον τὸν ἀναχωρητὴν	φ. 171r - 181r
X. Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν	φ. 181r - 197v
XI. Ἀπολογία εἰς τὴν ἐπιστολὴν	φ. 198r
XII. Παρακολουθήματα τοῖς λέγουσιν ἄφθαρτον πλασθῆναι τὸν Ἀδὰμ	φ. 198v
XIII. Περὶ τῆς τῶν Καρτανιτῶν αἰρέσεως	φ. 199r
XIV. Αἱ τοῦ καταράτου Καρτάνου αἰρέσεις καὶ φληναφίαι καὶ ἡ τούτων ἀνατροπὴ	φ. 199v - 215r
XV. Πρὸς Λατίνους ἀρμόσειε δ' ἂν καὶ κατὰ Ἀρει- ανῶν καὶ Σαρακηνῶν βλασφημούντων περὶ τὴν υἰότητα	φ. 215v - 217v
XVI. Λύσεις διάφοροι	φ. 218r - 219r
XVII. Μαρτύριον Νικήτα τοῦ Νέου	φ. 219v - 221v
XVIII. Περὶ τῆς τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Σα- ρακηνῶν πίστεως	φ. 222r - 237r
XIX. Ἀπολογία διαλεκτικὴ πρὸς Λατίνους	φ. 237v - 240r
XX. Κατὰ Μονοφυσιτῶν, τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ Μαθουσάλα	φ. 240v - 246v
XXI. Ὁμιλία λεχθεῖσα εἰς τινος τῶν ἀδελφῶν κη- δεῖαν ἐντολῇ τοῦ Ἀββᾶ	φ. 247r - 253r
XXII. Λύσεις διάφοροι	φ. 253r - 254v
XXIII. Περὶ λέξεων διαφόρων, δεχομένων διάφο- ρον σημαίνονμενον	φ. 255r - 258v
XXIV. Περὶ τῶν τοῦ ἡλίου σημείων	φ. 259r
ε') Ὁ 809 κῶδιξ τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ἐν ἀγίῳ Ὁρει (Λάμπρου 6316), χαρτ. (0,16 X 11), ἐκ φύλλων 195, τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γραφεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου συγγρα- φέως Ῥουσάνου, οὗτινος καὶ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου περιέχει ἔργα, (καὶ ἄρα μὴ δυνάμενος ν' ἀνήκη κατὰ Λάμπρον εἰς τὸν ΙΕ' αἰῶνα ¹⁾), περιέχει :	
I. Παχωμίου μοναχοῦ, λόγοι δογματικοὶ	φ. 6r - 192r
II. Εἰ ἐκ Θεοῦ ὁ θάνατος καὶ πῶς εἰσῆλθε, καὶ εἰ ὄρος ζωῆς καὶ πῶς τινὲς μὲν μακροημερεύουσι τινὲς δὲ τὸ ἀνάπαλιν	φ. 193 - 195

¹⁾ Σ. Λάμπρου, μ. ἔρ. σ. 439.

ς') Ὁ 593 κώδιξ τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἰβήρων ἐν ἀγίῳ Ὄρει (Λάμπρου 4713), χαρτ. τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ¹⁾, ὑπὸ τοῦ Ῥουσάνου γραφεὶς ²⁾, περιέχει ἐν τέλει καὶ δύο ἔργα αὐτοῦ:

I. Ντ. 22. Λόγος ὑπεραπολογητικὸς τε καὶ ἠθικὸς πρὸς τοὺς δυσ-
ανασχετοῦντας πρὸς τὰς ἐκ τῶν ἔθνῶν ἐπαγομένας ἡμῖν θλίψεις καὶ τὴν
θεῖαν Πρόνοιαν λοιδοροῦντας.

II. Ντ. 23. Συναγωγή διαφόρων κεφαλαίων ὅτι δεῖ τοὺς ἐν τῇ
αὐτῇ μονῇ μοναχοὺς κοινῶς βιοῦν κατὰ πάντα καὶ ἀρκεῖσθαι τοῖς
ἀναγκαίοις.

ζ') Ὁ κώδιξ 283 τῆς αὐτῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἀγίου Παντελεήμο-
νος (Λάμπρου 5790) τοῦ ΧΙΧ αἰῶνος ³⁾, περιέχει ἐν φύλ. 114r - 116v
«Ἀκολουθία τοῦ ἀγίου Βησσαρίωνος», ἀλλ' ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ
συγγραφέως. Πιθανώτατα πρόκειται περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ῥουσάνου
γραφεύσης Ἀκολουθίας εἰς τὸν ἅγιον Βησσαρίωνα Λαρίσης.

η') Ὁ κώδιξ 735, τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς
Ἑλλάδος, περιέχει κανόνα εἰς τὸν ἅγιον Βησσαρίωνα Λαρίσης, ἐπι-
γραφόμενον «ποίημα Παχωμίου μοναχοῦ» ⁴⁾. Πρόκειται περὶ τῆς εἰς
τὸν ἅγιον Βησσαρίωνα Λαρίσης γνωστῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ῥουσά-
νου, ἥτις μετὰ μεταγενεστέρων προσθηκῶν φέρεται καὶ ἐν ἄλλοις κώ-
διξι τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ὡς 724, 730, 794 καὶ 800 ⁵⁾.

θ') Ὁ κώδιξ 411 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Με-
τοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, περιέχει ἐν φ. 237 - 240 «ἐκ τῶν ἐρω-
ταποκρίσεων Παχωμίου μοναχοῦ» ⁶⁾. Πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς συγ-
γραφῆς τοῦ Ῥουσάνου, τῆς φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν ἐν μὲν τῷ Βερο-
λινεῖῳ κώδικι «λύσεις διάφοροι», ἐν δὲ τῷ Ἱεροσολυμιτικῷ «λύσεις
διάφοροι κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν».

---

¹⁾ Αὐτόθι 179.

²⁾ Προβλ. ἄνωτ. σ. 10.

³⁾ Σ. Λάμπρου, ἐνθ' ἄν. 353.

⁴⁾ Ἰωάν. καὶ Ἀλκ. Σακελλίωνος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1892, σ. 134.

⁵⁾ Αὐτόθι, σ. 132, 133, 144 καὶ 145.

⁶⁾ Δ. Παπαδ., Κεραμείως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. IV, Πετρούπολις 1899, σ. 383.

III.

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΡΟΥΣΑΝΟΥ

Ἐξετάζων τις τὴν σχηματισθεῖσαν περὶ Ῥουσάνου φιλολογίαν παρατηρεῖ, ὅτι οἱ πλεῖστοι περὶ αὐτοῦ γράψαντες χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν ὡς συγγραφέα γραμματικῶν καὶ μουσικῶν ἔργων, ἀναφέροντες ἐκ τῶν θεολογικῶν μόνον τὰ Καρταντικά. Ἐλάχιστοι δέ τινες μνημονεύουσιν ἀπλῶς τῆς ὑπάρξεως καὶ ἄλλων ἀνεκδύτων θεολογικῶν συγγραμμάτων. Ἄλλ' ὡς προείρηται, ὁ Ῥουσάνος δὲν ὑπῆρξε κυρίως εἰπεῖν γραμματικός, ἀλλὰ θεολόγος καὶ πρὸ πάντων δογματικός καὶ ἀντιρρητικός θεολόγος. Ἐντεῦθεν τὸ πλεῖστον τῶν συγγραφῶν του φέρει δογματικοπολεμικὸν χαρακτήρα. Εἰς τὴν μελέτην τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων ὡς καὶ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων αἱρέσεων κατηνάλωσεν ὀλοκλήρον τὸν βίον αὐτοῦ, διὸ καὶ πανταχοῦ τῶν συγγραφῶν του στρέφεται ἀμέσως ἢ ἑμμέσως κατὰ τῶν αἱρετικῶν, ὑπεραμνόμενος μετ' ἐνθέου ζήλου τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων. Τὰ δογματικὰ καὶ ἀντιρρητικὰ συγγράμματα αὐτοῦ ὑποδιαίρουμέν εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας :

- α) Σύνταγμα ἢ λόγοι δογματικοί.
- β) Ἡ εἰς Ἄδου κάθοδος τοῦ Κυρίου, κατὰ τοῦ μοναχοῦ Ματθαίου.
- γ) Προπτωτικὴ κατάστασις καὶ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου.
- δ) Τὸ μυστήριον τοῦ εὐχελαίου.
- ε) Ἀντικαρταντικά.
- Ϛ) Περὶ εἰκόνας καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα. Ἔτι κατὰ Ἀρειανῶν καὶ Νεστοριανῶν.
- ζ) Κατὰ Μονοφυσιτῶν.
- η) Περὶ τῆς τῶν Ὄρθοδόξων καὶ τῶν Σαρακηνῶν πίστεως.
- θ) Κατὰ Λατίνων.
- ι) Κατὰ Λουθήρου.

α') Σύνταγμα ἢ λόγοι δογματικοί.

Σύντομος Δογματικὴ τῆς Ὄρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ συνήθει τῶν χρόνων ἐκείνων μορφῇ, τὸ μεγαλύτερον καὶ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Ῥουσάνου. Σύγκειται ἐκ πέντε λόγων καὶ ἐνὸς συμπληρώματος τοῦ τελευταίου πέμπτου λόγου, ἐπιγραφομένων οὕτως :

1. Δόγος πρῶτος. "Οτι ἔστι Θεός, καὶ ὅτι εἷς ἐστι καὶ οὐ πολλοί· καὶ ὅτι Λόγον καὶ Πνεῦμα ἔχει αὐτῷ ὁμοούσια καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχοντα· καὶ περὶ φύσεως καὶ προσώπων.

2. Δόγος δεύτερος. Περὶ τῆς θείας δημιουργίας καὶ τῆς τῶν πρωτοπλάστων παραβάσεως καὶ περὶ εἰκόνης.

3. Δόγος τρίτος. Περὶ τῶν μετὰ τὴν παράβασιν, ἐξόχως δὲ περὶ τοῦ ΚΑΪΝ καὶ τῶν ὀνομασθέντων υἱῶν Θεοῦ παρὰ τῇ Γραφῇ· καὶ περὶ περιτομῆς καὶ νόμου ταυτοῦτος καὶ διαφορᾶς.

4. Δόγος τέταρτος. Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνσάρκου οικονομίας ὅτι αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐσαρκώθη ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου, σάρκα προσλαβὼν ἐξ αὐτῆς ἔμψυχον, εἴτουν ἔχουσαν ψυχὴν λογικὴν καὶ νοεράν, φυλάξας τε ἐν ἑαυτῷ ἑκατέρας τὰς φύσεις ἀφύρτους καὶ ἀδιαιρέτους μετὰ τῶν ἰδιωμάτων αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν ἐνώσιν.

5. Δόγος πέμπτος. Ἔτι περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνσάρκου οικονομίας, τοῦ τε βαπτίσματος αὐτοῦ καὶ τῆς μεταμορφώσεως, τοῦ δείπνου δῆτα τοῦ μυστικοῦ, τῆς τε σταυρώσεως καὶ ἐγέρσεως καὶ τῶν συμβάντων ἐν αὐτοῖς, καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ κοινῆς ἀναστάσεώς τε καὶ ἀποκαταστάσεως.

6. Παραλειπόμενον τῷ αὐτῷ λόγῳ, παρακλήσει τινῶν ὀρθοδόξων διὰ πλείω σαφήνειαν. Κυρίως πρόκειται ἐνταῦθα περὶ προϋθήκης εἰς τὸν πέμπτον λόγον, ἔσχατολογικοῦ περιεχομένου, ἐν ᾗ ἐπεξηγῶν τὰ ἐκεῖ περὶ μελλούσης βασιλείας εἰρημένα καὶ ὑπὸ τινων παρανοηθέντα δεικνύει ὅτι αὕτη θὰ εἶνε οὐράνιος καὶ μέλλουσα καὶ οὐχὶ ἐπίγειος καὶ παροῦσα, διαστελλομένη ἅμα καὶ ὑπερέχουσα τοῦ παραδείσου.

Κατὰ ταῦτα, ἐν τῷ Συντάγματι αὐτοῦ ἐξαντλεῖ ὁ Ῥουσάνος ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἅπαν σχεδὸν τὸ περιεχόμενον τῆς Δογματικῆς, ἐνδιατρίβων εἰδικῶς περὶ τὴν Θεολογίαν ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ, τὴν κοσμολογίαν καὶ ἀνθρωπολογίαν ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ, τὴν Χριστολογίαν ἐν τῷ τετάρτῳ καὶ πέμπτῳ καὶ τὴν ἔσχατολογίαν ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ τῷ συμπληρώματι αὐτοῦ, παρενεירוμένων ἐν αὐτοῖς καὶ τινων ἐκ τῶν παραλειπομένων κεφαλαίων, ἧτοι περὶ χάριτος, Ἐκκλησίας, μυστηρίων κλπ., τὰ ὅποια, μὴ φερόμενα ἰδιαιτέρως ἐν τοῖς προγενεστέροις δογματικοῖς συγγράμμασι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀπλησχόλησαν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου κυρίως τὴν Καθολικὴν καὶ εἶτα τὴν Προτεσταντικὴν θεολογίαν μάλιστα διὰ τῆς Σχολαστικῆς θεολογίας καὶ τῆς Διαμαρτυρήσεως.

Τὴν ἀφορμὴν καὶ τὸν σκοπὸν ἅμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς συγγρα-

φῆς τοῦ Συντάγματος δηλοῖ ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ προοιμιαζόμενος σὺν ἄλλοις παρατηρεῖ. «Τούτου χάριν αὐτὸς τὸ πεφρονημένον ἐν πᾶσι περὶ τούτων (δηλ. τῶν δογμάτων) ὄρων, καὶ τὴν ἀμέλειαν τῶν ποιμένων πληθυννομένην, αὐτὰς δὲ τὰς αἱρέσεις κομιδῆ ἀξανομένας καὶ χώραν ὀσημέραι λαμβανούσας, οἴμοι! κρίμασιν οἷς οἶδε Θεός, πειρῶμαί τι νεανικώτερον ἐπιχειρήσασθαι, σίνταγμα φημι κοινωφελὲς καὶ ἐν βραχέσι δῆμασι πολλὰ συμπεριλαμβάνον τὰ εἰς εὐσέβειαν συντείνοντα . . . ἢ τῶν βουλομένων τύπος διδαχῆς καὶ κανῶν εὐθύτατος, ἐννοιῶν τε κακῶν ἀποβολῆ καὶ στήριγμα τῆς ὑγιαινούσης πίστεως καὶ ὁδοῦ πάσης ἀρετῆς εὐθεῖα καὶ σύντομος». Τῷ ὄντι ἐν αὐτῷ θετικῶς μὲν ἐκτίθενται αἱ θεμελιώδεις χριστιανικαὶ ἀλήθειαι, ἀρνητικῶς δὲ πολεμοῦνται πᾶσαι αἱ αἱρέσεις καὶ αἱ ἀντικείμεναι εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν διδασκαλίαι, μνημονευομένων κατ' ὄνομα τῶν Μανιχαίων, Ἀρειανῶν, Ἰουδαίων, Σαμαρειτῶν, Ἀπολιναρίου, Μακεδονιανῶν, Νεστοριανῶν, Μονοφυσιτῶν, Μονοθελητῶν, Ἑλλήνων, Ἐπικουρεῖων, Ἀγαρηνῶν, Ἀρμενίων, Παυλικιανῶν, Βογομίλων, Ἰακωβιτῶν, Λατίνων, Κελεστίνου, Πελαγίου, Ὠριγένους, Μάνεντος, Ναυάτου, Βαρολαὰμ καὶ κτιστοῦ φωτός, Μασαλιανῶν, Πεπουζιανῶν, Ἀφθαρτοδοκῆτων, Σαβελλίου, Εὐνομίου, Σευήρου κ. ἄ. Ὁ Ῥουσάνος ἀπευθύνεται πρὸς τὸν λαόν, ὃν ζητεῖ νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὰς λυμαινομένας αὐτὸν παλαιὰς καὶ νέας αἱρέσεις, παρέχων αὐτῷ ὡς ὄπλον ἀμυντικὸν βιβλίον σύντομον καὶ εὐληπτον, ἐν ᾧ τὰ ἀντιαιρετικὰ ἔργα τῶν Πατέρων ἦσαν δύσληπτα ἢ δὲν εἶχον ὑπ' ὄψει ὅλας τὰς αἱρέσεις καὶ δὴ τὰς νεωτέρας. «Οὐ μὴν δὲ καθόλου περὶ πάσης αἱρέσεως διέλαβον (οἱ Πατέρες), ἀλλὰ περὶ τινῶν κατ' ἐπεκτάδην τὴν τῶν λόγων συνθήκην ποιησάμενοι· εἰ δὲ καὶ τινες τούτων τῇ συντομίᾳ χρησάμενοι περὶ πάσης διέλαβον, ἀλλ' οὐ δῆτα καὶ περὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἐπιφυσῶν· ἄλλως τε καὶ διαφόροις κεφαλαίοις τὴν ἅπασαν πραγματείαν συνταξάμενοι, δύσληπτα τοῖς ἔτι ἀτελεστέροις καταλελοίπασιν, ὅθεν οὐδὲ οἶόν τέ ἐστίν ἐπὶ κοινοῦ ἐκφωνηθῆναι, ἀλλ' ἢ μόνον τοῖς κατ' ἴδιαν βουλομένοις τούτοις διέρχεσθαι». Τὸ ὅλον ἔργον φέρει γραφικὸν χαρακτῆρα, ἐρειδόμενον ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς Π. καὶ ΚΔ. Εἶχεν ὁμως ὑπ' ὄψει καὶ τὰ δογματικὰ ἔργα τῶν ἱερῶν Πατέρων, εἰ καὶ ἐλάχιστα ἐξ αὐτῶν χωρῖα παραλαμβάνει ἐν αὐτῷ, ἐν ᾧ αἱ ἄλλαι συγγραφαὶ αὐτοῦ βρίθουσι πατερικῶν μαρτυριῶν. Ὁ ἴδιος ἐν τῷ προοιμίῳ δηλοῖ. «Ἐρῶ δὲ ἀπ' ἑμαυτοῦ μὲν οὐδέν, ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ τῆς Θεοπνεύστου Γραφῆς τὴν ἀφορμὴν, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν ἐσχηκώς».

Περατώσας τὴν δογματικὴν ταύτην συγγραφὴν ὁ Ῥουσάνος δὲν ἔσπευσε νὰ θέσῃ αὐτὴν εἰς κυκλοφορίαν, ἀλλὰ προηγουμένως ὑπέβαλεν αὐτὴν ὑπὸ τὴν κρίσιν τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ἁγίου Ὁρους ἐπαϊόντων, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ταῦτα πληροφοροῦμεθα ἐκ περισωθείσης καὶ ἐνταῦθα ἐκδιδομένης ἐπιστολῆς αὐτοῦ «τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ», ἐν ἧ ἀναγινώσκομεν. «Τούτου χάριν αὐτός, ταυτηνὶ τὴν δέλτον διοργανωσάμενος, οὐ μόνοις τοῖς κατ' ἐμὲ ἐν τῷ τοῦ Ἁθῶ ἁγίῳ Ὁρει ἀνεθέμην, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔκτοθεν τούτου ἔλλογιμωτέροις πεζοπορῶν μόχθῳ πολλῷ. Ἄλλὰ τοῦ Σαλομῶντος ἐπαίων λέγοντος «σωτηρία λαοῦ ἐν πολλῇ βουλῇ», οὐ τῇ τῶν προλαβόντων συναινέσει ἠρκέσθην οὐδὲ μέχρι τοῦδε ἴστασθαι ἄξιον ἠγησάμην· καὶ γὰρ χαλεπὸν μὴ καὶ τῇ κατὰ τὴν Κωνσταντίνου μητροῖ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀναθέσθαι τὸ πόνημα, μᾶλλον τῶν λοιπῶν κωμαζούσῃ τοὺς περὶ τὸν λόγον καὶ τὴν ἱερὰν Γραφὴν εἰδήμονας». Καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν Ναυπάκτου Ἀθανάσιον ἐπιστολῇ αὐτοῦ γράφει ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Καρτάνου καὶ τοῦ «Ἄνθους» αὐτοῦ. «Εἰ ὁμοφρον τῇ ἁγιωτάτῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, τίνας ἕνεκεν πρὸ τοῦ εἰς πλῆθος καὶ διανομὴν διὰ τῆς χαλκογραφίας θεῖναι τὸ ἴδιον φρόντισμα ταύτῃ ἐγνώρισεν, ὥσπερ καὶ αὐτὸς ἐποίησα, τὸ ἐμὸν δῆλον θέμενος, καίτοι μαρτυρίαν ἔχων ἐκ πολλῶν τῶν νῦν λογιωτέρων καὶ αὐτοὺς τοὺς πάλαι ἁγίους συνάδοντας; ἀλλ' οὐκ ἐπείσθην μέχρις ὅτου ἐξ αὐτῆς φημὶ τῆς μεγάλης ἐπληροφορήθην Ἐκκλησίας ¹⁾». Περαίνων δὲ τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς ἄνω πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα ἐπιστολῆς του αἰτεῖται τὴν ἔγκρισιν τοῦ πονήματος διὰ τῶν ἑξῆς: «Τὸ παρ' ἐμοῦ αὐτόθι πεμπόμενον βιβλίον ἀπολαβόντες, ὡς δεῖ τε καὶ ὡς οἴδατε σκοπήσαντες, τὸ κριθὲν παρ' ὑμῶν ὡς ἔχει δηλώσατε, ἵνα μὴ εἰς κενὸν τρέχω, μᾶλλον δὲ ἵνα μὴ κατὰ τῆς ἐμῆς κεφαλῆς εἴη τὸ σπούδασμα». Ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία διὰ τοῦ μεγάλου ῥήτορος αὐτῆς Μανουὴλ Γαλησιώτου τοῦ Κορινθίου παρῆσθεν τὴν αἰτηθεῖσαν ἔγκρισιν αὐτῆς δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ ἐπίσης ἐνταῦθα συνεκδιδομένης, ἐν ἧ σὺν ἄλλοις γράφει οὕτως πρὸς τὸν Ῥουσάνον. «Κάντεῦθεν καὶ τὴν ἔγγραφον καὶ εὐσεβῆ ταύτην δέλτον εἰς ὠφέλειαν τῶν πιστῶν ἐπιστημόνως ἐγγεγραφότι ὡς ἔοικεν, ἦν ὡς ἄλλην τινὰ δογματικῆς πανοπλίας συνάθροισιν ἢ γενναία σου χεῖρ σὺν τῇ ἐνούσῃ σοι ἀγχινοία πεποίηκεν ἄριστα, ἀνατρέπουσα δι' αὐτῆς τῶν πολυσπόρων αἱρέσεων τὰ κυήματα καὶ ὡς ἴστον ἀράχνης τὰς ἐνστάσεις αὐτῶν διαλύουσα».

1) Ἑλληνομνήμων σ. 455.

Τέλος τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον τῆς συγγραφῆς τῶν δογματικῶν λόγων δυνάμεθα ἐπακριβῶς νὰ καθορίσωμεν καὶ ἐξ ἄλλων μὲν ἐσωτερικῶν τεκμηρίων τῶν συγγραφεῶν του, ἰδίᾳ δὲ ἐκ μαρτυρίας ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου λόγου, ἐνθα ὁμιλῶν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναιρῶν τὴν παρ' ἀρχαίοις Ἑλλησι φιλοσόφοις ἀπαντῶσαν πανθειζουσαν δόξαν «ὅτι αὐτὸς ὁ κόσμος ἐστὶν ὁ Θεός» παρατηρεῖ. «Ἴδου γὰρ ἑπτακισχιλίων ἐτῶν καὶ πενήκοντά ἐστιν ὁ σὸς Θεός. Τίς οὖν ὁ παραγαγὼν αὐτὸν εἰς τὸ εἶναι»; Κατὰ ταῦτα λοιπὸν 7050—5508=1542. Ὡστε τὸ Σύνταγμα ἐγράφη, τουλάχιστον κατὰ τὸ πλεῖστον, διότι ἀπὸ μακροῦ ἠσχολεῖτο μετ' αὐτοῦ, κατὰ τὰ ἔτη 1541—1543, καὶ δὴ ἐν ἀγίῳ Ὄρει, ἐνθα ἀπὸ τοῦ 1536 συναντῶμεν τὸν Ῥουσάνον, ἰδίᾳ ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τῶν Ἰβήρων, ἀσχολούμενον εἰς μελέτας, ἀντιγραφὴν πατερικῶν συγγραμμάτων καὶ συγγραφὴν ἰδίων¹⁾. Πρὸς πίστωσιν τούτου ὑπομνησκόμεν τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. «Τούτου χάριν αὐτός, ταυτηνὶ τὴν δέλτον διοργανωσάμενος, οὐ μόνοις τοῖς κατ' ἐμὲ ἐν τῷ τοῦ Ἁθῶ ἀγίῳ Ὄρει ἀνεθέμην». Ἐπίσης δὲ καὶ ἕτερον χωρίον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἐν ᾧ δηλοῖ ὅτι διέτριβεν ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ μετὰ τοῦ ἐν ἀγίῳ Ὄρει μονάζοντος μοναχοῦ Ματθαίου. «Ἐγὼ τάχα οὐδὲν ὄλωσ περὶ αὐτοῦ ἀνέφερον ἂν ἄλλ' ἐπεὶ ἐν μιᾷ μονῇ ἄμφω, τό γε νῦν ἔχον, διατρίβομέν τε καὶ διαιτώμεθα, τούτου χάριν ἀνέμνησα ὑμῖν».

Οἱ πέντε δογματικοὶ οὗτοι λόγοι περιέχονται ἐν τοῖς ἐξῆς 4 κώδ. α') Βερ. φ. 211—298, β') Ναν. 125 φ. 21—68, γ') Ἱεροσ. φ. 1—151, δ') Ἀγιορ. 6316 (μονῆς ἀγίου Παντελεήμονος 809) φ. 6—192, ἡ δὲ πρόσθήκη «παραλειπόμενον τῷ αὐτῷ λόγῳ» περιλαμβάνεται μόνον ἐν τῷ Ναν. 125 φ. 68—71. Πάντας τοὺς λόγους τούτους, ἀνεκδότους εἰσέτι ὄντας, ἐκδίδομεν ἡμεῖς τὸ πρῶτον ἐνταῦθα καὶ δὴ τὸν μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ Βερολινείου κώδικος μετ' ἀντιβολὴν πρὸς τὸν Νανιανόν, τοὺς δ' ὑπολοίπους μόνον ἐκ τοῦ Βερολινείου, καὶ τὸ «παραλειπόμενον τῷ αὐτῷ λόγῳ» ἐκ τοῦ Νανιανοῦ.

Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν λόγων τούτων καὶ ἐν γένει τῶν διὰ τοῦ παρόντος τὸ πρῶτον δημοσιευομένων ἔργων τοῦ Ῥουσάνου παρατηροῦμεν εἰσαγωγικῶς τὰ ἐξῆς. Ἐπειδὴ οἱ κώδικες ἐγράφησαν ἰδιοχείρως καὶ λίαν ἐπιμελῶς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως δὲν παρουσιάζουσιν ἀξίας λόγου διαφοράς. Διὰ τοῦτο περιορίσθημεν νὰ δημοσιεύσωμεν κατόπιν ἀντιπαραβολῆς μόνον τὸν πρῶτον δογματικὸν λόγον μετὰ τινων ἐφε-

¹⁾ Πρβλ. ἀν. σ. 6.

ξῆς ἀναφερομένων μικρῶν πονημάτων, ἀπέστημεν δὲ τῶν ὑπολοίπων. Ὁ Ῥουσάνος γράφει τὴν κατὰ βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν γραφομένην κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ «καθαρεύουσας» γλῶσσαν μετὰ πολλῶν ἀττικῶν καὶ τινῶν λαϊκῶν ἐκφράσεων. Μικρὰ τινὰ σφάλματα δὲν λείπουν βεβαίως παντελῶς· οὕτω π. χ. ἐσφαλμένη στίξις, ὀνομαστικαὶ ἀπόλυτοι, παράλειψις τοῦ ὑπογεγραμμένου ι, τῶν κεφαλαίων, τῶν εὐφωνικῶν συμφώνων κλπ., συνένωσις τῆς προθέσεως κατὰ μετὰ τῶν αὐτῆ συντασσομένων λέξεων (καθύπνου, κατιδίαν, καθά, καθεξῆς, καταρχάς), τῆς ἐξ (ἐξαρχῆς), τῆς ἀπό κλπ. Ταῦτα δὲν ὑπῆρχε βεβαίως λόγος νὰ τηρήσωμεν καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκδόσει, διὸ καὶ προέβημεν εἰς τὴν διόρθωσιν αὐτῶν, ἐν ᾧ ἀνορθογραφίας τινάς, παρεισφρησάσας εἰς τὸ κείμενον, διωρθώσαμεν μνημονεύοντες τοῦτο ἐν ὑποσημειώσεσιν, τέλος κατέλιπομεν ἄθικτα τυπικὰ τινὰ σφάλματα καὶ ἰδιωματισμούς, χρησίμους πρὸς παρακολούθησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς χρόνους. Διότι, ὡς ἤδη ἐτονίσθη ¹⁾, ἡ γλῶσσα τοῦ Ῥουσάνου εἶνε φιλολογικῶς λίαν ἐνδιαφέρουσα. Τῷ ὄντι οὗτος, εἰ καὶ λογοτεχνικῶς ὁμολογουμένως ὑστερεῖ, δύναται οὐχ ἧττον γενικῶς νὰ λεχθῆ, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τοὺς καλύτερον γράφοντας τὴν ἑλληνικὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ, ἐπειδὴ καὶ εἰδικῶς ἐνέκυψεν καὶ διεκρίθη εἰς γραμματικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας καὶ συγγραφάς.

β') Ἡ εἰς Ἄδου καθόδος τοῦ Κυρίου, κατὰ τοῦ μοναχοῦ Ματθαίου.

Πρόκειται περὶ ἀλληλογραφίας, διαμειφθείσης μεταξὺ τοῦ Ῥουσάνου καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καὶ ἀναφερομένης, τὸ μὲν εἰς τὸ προειρημένον δογματικὸν Σύνταγμα αὐτοῦ, τὸ δὲ εἰς ἕτεροδιδασκαλίαν μοναχοῦ τινος Ματθαίου περὶ τῆς εἰς Ἄδου καθόδου τοῦ Κυρίου. Ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Ῥουσάνου καὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ μεγάλου ῥήτορος τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου Μιχαὴλ Γαλησιώτου τοῦ Κορινθίου, ὑπὸ τὰς ἐπιγραφάς:

1. **Παχώμιος μοναχός, τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγιωτάτῃ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ.**

2. **Μανουὴλ ὁ Γαλησιώτης, τῷ δσιωτάτῳ καὶ ἐλλογιμωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Παχωμίῳ.**

¹⁾ Πρβλ. Σ. Δάμπρου, ἐν Ν. Ἑλληνομν. τ. XIII (1916) σ. 65.